

ΣΥΝΑΞΗ

ΕΠΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΣΠΕΔΗΣ ΓΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

ΤΕΥΧΟΣ 69 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ 1999 1.700 ΔΡΧ.

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ	3
ΒΑΣΙΛΗΣ ΞΥΔΙΑΣ	
Οί «Έλληνες» Ξανάρχονται	5
ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ	
Ό Νεοπαγανισμός ως νέα θρησκεία	23
ΦΩΤΗΣ ΣΧΟΙΝΑΣ	
Έλληνισμός και Χριστιανισμός: ρήξη ή ζεύξη;	29
ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ	
Πλάτων ή Μωυσής; Ό θεωρία τής λογοκλοπής.	42
ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	
(Αυτό)Κριτική έρμηνεία τής καταστροφής παγανιστικών ιερών από χριστιανούς.	49
ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Παλαιά Διαθήκη: «Ό ιστορία τής Θείας Οικονομίας» ή «Μυθολογία τών Έβραίων»;	66
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΡΑΧΑΛΙΑΣ	
«Άπέσβετο και λάλον ύδωρ». — Άπέσβετο; — Άληθώς άπέσβετο . . .	72
* * *	
Μητροπ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ	
«Όρς Κύριον...»	87

Όρθόδοξος κόσμος

Ν.Μ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ	
Σέ ποιά όρη, ποιές σπηλιές και ποιές όπές τής γής;	93
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΟΥΜΠΑΡΕΛΗΣ	
Σκέψεις για τήν 8η Γ.Σ. τού Παγκοσμίου Συμβουλίου Έκκλησιών . . .	95
ΕΥΗ ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗ	
Όνα θεολογικό κοίταγμα στόν Ντοστογιέφσκι τού Κωστή Παπαγιώργη.	100

Σταῦρος Γιαγκάζογλου

Πλάτων ἢ Μωυσῆς; Ἡ θεωρία τῆς λογοκλοπῆς



Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Μέσου Πλατωνισμοῦ (2ο-3ο αἰ.) τὸ κριτήριο ἀναγωγῆς μιᾶς διδασκαλίας στὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρξε βασικὸ χαρακτηριστικὸ στὴ διακίνηση καὶ ἀπήχηση τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἰδεῶν. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἡ ἀλληγορία λειτούργησε καταλυτικά. Κάνοντας χρῆση τῆς μεθόδου αὐτῆς οἱ στωικοί, οἱ νεοπυθαγόρειοι καὶ οἱ νεοπλατωνικοί ἐρμήνευαν φιλοσοφικά τὴν ἀρχαιοελληνικὴ μυθολογία. Ὁ Αἰγύπτιος στωικὸς Χαιρήμων, διευθυντὴς τοῦ Μουσείου τῆς Ἀλεξάνδρειας, προχώρησε στὴ φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία τῶν αἰγυπτιακῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν. Τὸ ἴδιο ἔκανε πολὺ ἐπιτυχημένα ὁ Φίλων γιὰ τὴν Π. Διαθήκη· τὸν ἑλληνιστὴ αὐτὸ Ἰουδαῖο ἀκολούθησαν ἀργότερα οἱ χριστιανοὶ λόγιοι.

Ἡ ἀλληγορία, λοιπόν, ὑπῆρξε τὸ μέσο προσφυγῆς καὶ σύνδεσης μὲ κάθε παλαιὰ πηγὴ διδασκαλίας, ἢ φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία τῆς ὁποίας ἔξασφάλιζε τὸ ἔγκυρο κριτήριο τῆς παλαιότητας ὡς ἀύθεντία καὶ γνησιότητα. Στὸ γόητρο αὐτὸ τῆς παλαιότητας, ἄλλωστε, ὀφείλεται καὶ τὸ φαινόμενο τῆς κυκλοφορίας τόσων πλαστῶν ἢ ψευδεπίγραφων ἔργων ἀπὸ τὴν ὄψιμη ἀρχαιότητα ὡς τὴ χριστιανικὴ περίοδο. Ἡ προσφυγὴ στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες ποιητὲς ἀπεδείκνυε ὅτι μιὰ συγκεκριμένη φιλοσοφικὴ διδασκαλία εἶχε καὶ παλαιότητα καὶ κύρος, ἀφοῦ τίς ἰδέες τῆς φαινόταν νὰ συμμερίζονται ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλοι ποιητὲς, οἱ «παιδαγωγοὶ τῆς Ἑλλάδος». Μπροστὰ σὲ ἓνα τέτοιο πολιτιστικὸ κλίμα, οἱ νεόφερτοι στὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ χριστιανοί, ἂν μὴ τι ἄλλο, εἰσέπρατταν τὴν περιφρόνηση τῶν φιλοσοφούντων.

Μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια ἀναπτύχθηκε κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα ἡ ἀπολογητικὴ στάση τῶν χριστιανῶν ποὺ πάσχισε νὰ δείξει ἀρχικά τὴ

συγγένεια τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ μονοθεϊσμοῦ μὲ τὸν Χριστιανισμό, χρησιμοποιοῦντας τὴ θεωρία τοῦ σπερματικοῦ Λόγου. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου καὶ κυρίως κατὰ τὸν τρίτο αἰώνα οἱ χριστιανοὶ λόγιοι υἱοθετοῦν καὶ δίνουν καὶ πάλι ἀξία σὲ ἓνα ἐπιχείρημα ποὺ εἶχε ἤδη κατὰ κόρον χρησιμοποιηθεῖ στοὺς κόλπους τοῦ ἑλληνόφωνου Ἰουδαϊσμοῦ. «Ἀφοῦ ἡ μονοθεϊστικὴ παράδοση τοῦ Ἰσραὴλ ἦταν προγενέστερη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση, τὰ καλύτερα ἀπὸ τὰ γραπτὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πλάτωνα ἦταν δάνεια ἀπὸ τὸν Μωυσῆ καὶ τοὺς Προφῆτες»¹. Πρόκειται γιὰ τὴν περίφημη θεωρία τῆς «λογοκλοπῆς» τῶν Ἑλλήνων σὲ βάρος τῶν Ἑβραίων, ποὺ γνώριζε διαρκὴ ἐπιτυχία καί, παρόλην τὴν πολεμικὴ τῆς ὑφῆ, τελικῶς, συνέργησε στὴν προσέγγιση καὶ ἀφομοίωση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὸ βιβλικὸ πνεῦμα.

Ὁ Ἀλεξανδρινὸς Ἰουδαϊσμός ἀριθμοῦσε κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ περίοδο περίπου ἓνα ἑκατομμῦριο πληθυσμό. Παρὰ τὴν πατροπαράδοτη εὐσέβειά τους, οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ σ' ἀντίθεση μὲ τοὺς Παλαιστίνιους συμπατριῶτες τους, ὄχι μόνο μιλοῦσαν καὶ ἔγραφαν στὴν ἑλληνικὴ ἀλλὰ καὶ ἦσαν ἐνταγμένοι στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Ἡ διττὴ αὐτὴ πολιτιστικὴ τους ιδιορρυθμία ἔδωσε ὡς καρποὺς τὴ μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα, τὴ συγγραφὴ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀρκετῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης, ποὺ ὀλόκληρα ἢ τμήματά τους συντάχθηκαν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ περίοδο, καθὼς ἐπίσης καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἑλληνιστὲς Ἰουδαίους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ξεχωρίζουν ὁ Ἀριστόβουλος, ὁ φερόμενος ὡς συγγραφέας τῆς ἐπιστολῆς Ἀριστέα πρὸς Φιλοκράτη, ὁ Φίλων καὶ ὁ Ἰώσηπος. Προσπαθώντας νὰ διασώσουν τὴ θρησκευτικὴ τους ιδιοπροσωπία καὶ παράδοση μπροστὰ στὴ γοητεία τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου σκέψεως καὶ ζωῆς ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀπολογηθοῦν ἴσως στοὺς Παλαιστίνιους ἀδελφούς τους γιὰ τὸ ἀνοιγμὰ τους αὐτὸ πρὸς τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό, ὀρισμένοι Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι διετύπωσαν τὴ θεωρία τῆς λογοκλοπῆς.

Ὁ εἰσηγητὴς τοῦ παραδόξου αὐτοῦ ἰσχυρισμοῦ εἶναι μᾶλλον ὁ Ἀριστόβουλος, περιπατητικὸς Ἰουδαῖος φιλόσοφος τῆς Ἀλεξάνδρειας κατὰ τὸ δεύτερο π.Χ. αἰώνα. Ὁ Ἀριστόβουλος ἰσχυρίζεται εὐθέως ὅτι ὁ Πλάτων γνώριζε καὶ ὑπέκλεψε τὴν περὶ δημιουργίας ἀντίληψη τοῦ *Τιμαίου* ἀπὸ τὴ *Γένεση*. Παρομοίως, ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Σωκράτης ἐμπνεύσθηκαν ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκη. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἀντλήσαν ὡς ἀπὸ πηγὴ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν *Ἐξοδο*, ἐνῶ ἡ *Σοφία Σολομῶντος* ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία τῶν περιπατητικῶν θέσεων γιὰ τὸν *Λόγο* καὶ τὴ *Σοφία*. Ὁ Ἀριστόβουλος προχώρησε ἀκόμη περισσότερο στὸ

1. Βλ. J. Péripin, «Ἑλληνισμὸς καὶ χριστιανισμὸς», στὸν συλ. τόμο *Ἡ Φιλοσοφία*, τ. Α', *Ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν Θωμᾶ Ἀκινάτη*, ἐπιμ. Φ. Σατελέ, μτφρ. Κωστῆ Παπαγιώργη, Ἀθήνα 1989², σ. 212. Πρὸς τὸ ἴδιον, «Le "challenge" Homère-Moïse aux premiers siècles chrétiens», *Revue des Sc. Rel.* XXIX, 1955, σ. 105-122.

θεωρητικό του ἐγχείρημα, χαλκεύοντας πολυάριθμες περικοπές Ἑλλήνων συγγραφέων πού θά παραπλανήσουν γιά ἄρκετό διάστημα τὸ ἀναγνωστικό κοινό. Μὲ τὸ ἀπεγνωσμένο αὐτὸ τέχνασμα τοῦ ἐπεδίωκε νὰ ἀποδείξει ἀκόμη καὶ τὴν ἐβραϊκὴ καταγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀλληγορίας. Ἐξάλλου καὶ ὁ Ἑρμῖπος Καλλιμαχίου, Ἰουδαῖος Πυθαγόρειος τοῦ τρίτου π.Χ. αἰώνα, φέρεται ἀπὸ τὸν Ὁριγένη ὡς ὀπαδὸς τῆς θεωρίας τῆς λογοκλοπῆς². Οἱ ἑλληνιστὲς Ἰουδαῖοι ἱστορικοὶ Ἀρτάπανος καὶ Εὐπόλεμος θεωροῦν τὸν Μωυσῆ ὡς τὸν ἐμπνευστὴ ὄχι μόνο τοῦ Ὀμήρου ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὁρφέα, ἀφήνοντας ὡστόσο νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι μεταξὺ ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ βιβλικῆς διήγησης ὑφίσταται κάποιο κοινὸ ἀρχαῖο μυθικὸ ὑπόβαθρο³.

Ἄλλὰ καὶ στὸ ἔργο τοῦ Φίλωνα συχνὰ ἐκφράζεται ἡ ἄποψη ὅτι τὰ φιλοσοφικὰ δόγματα ἀνάγονται στὴν Π. Διαθήκη ὡς ἀρχικὴ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλήσαν οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι. Ὁ Φίλων ὑπῆρξε ἀσφαλῶς ὁ πιὸ «ἐλληνίζων» Ἰουδαῖος καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς πλατωνικῆς σκέψεως στὰ συγγράμματά του ἔγινε παροιμιώδης στὴ ρήση «ἢ Πλάτων φιλωνίζει, ἢ Φίλων πλατωνίζει»⁴. Ὁστόσο, αὐτὸ δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ παρουσιάσει μὲ ἕναν ἐπιδέξιο ἀπολογητικὸ τρόπο τὴν παλαιοδιαθηκικὴ μονοθεϊστικὴ ἀντίληψη ὡς μίᾳ ἐξωτικῆ φιλοσοφικῆ παραδόσει προπλατωνικῆς πηγῆς. Κατὰ τὸν Ἰουδαῖο φιλόσοφο, ὁ Πλάτων, «σπουδάσας τὰς τῶν παλαιῶν εὐρέσεις ἔνια τῶν ἀναγκαιοτάτων εἰς ἕκαστον φιλοσοφίας μέρος καινοτομήσας προσεξεύρετο... Μακροῖς δὲ χρόνοις πρότερον ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης Μωυσῆς»⁵.

Ὁ Χριστιανισμὸς, κατόπιν, ἀντιμετωπίζοντας τὶς κατηγορίες τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων, υἱοθετεῖ, προεκτείνει καὶ προσαρμῶζει τὴν ἀπολογητικὴ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Ἰουδαϊσμοῦ στὶς δικές του ἐρμηνευτικὲς καὶ ἀπολογητικὲς ἀνάγκες. Ἀφοῦ ἀποκλείονται οἱ ἄπιστοι στὸν Χριστὸ Ἰουδαῖοι, ὁ Χριστιανισμὸς μὲ ἐπιμονὴ θεωρεῖ ὅτι εἶναι ὁ νόμιμος πλεόν κληρονόμος τοῦ Μωυσῆ καὶ τῶν προφητῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο κατέχει μίαν ἀρχαιότητα, τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιποιηθεῖ ἢ ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Ἡ χρονολογικὴ πολεμικὴ ἐναντι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι μίᾳ κοινῇ στάσει ἀπὸ τοὺς Ἀπολογητὲς τοῦ δευτέρου αἰώνα ὡς τὴν ὄριμη πατερικὴ περίοδο.

Γιὰ τὸν Τατιανὸ «Χρῆ τῷ πρεσβεύοντι κατὰ τὴν ἡλικίαν (ἐνν. Μωυσεῖ) ἀπὸ πηγῆς χρησαμένοις Ἑλλησι οὐ κατ' ἐπίγνωσιν τὰ ἐκείνου δόγματα... Οὐχ Ὀμήρου μόνον πρεσβύτερός ἐστιν ὁ Μωυσῆς...»⁶. Τὸ ἴδιο

2. Βλ. *Κατὰ Κέλσου* Α' XV.

3. Βλ. J. Pépin, «Mythe et allégorie. Les origines grecques et les contestations judéo-chrétiennes», στὸ συλ. τόμο *Philosophie de l'Esprit*, Παρίσι 1958.

4. Βλ. *Σουΐδα*, ἔκδ. A. Adler, Λειψία 1935, σ. 739. Φωτίου, *Βιβλιοθήκη* II, ἔκδ. R. Henry, Παρίσι 1960.

5. Φίλωνος, *Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου* 4-5.

6. Τατιανοῦ, *Πρὸς Ἑλληνας* 40-41.

ισχυρίζεται και ὁ διδάσκαλος τοῦ Τατιανοῦ, ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος και μάρτυρας: «ὥστε και Πλάτων... παρὰ Μωυσέως τοῦ προφήτου λαβὼν εἶπε· προσῦτερος γὰρ Μωυσῆς πάντων τῶν ἐν Ἑλληνιστῶν συγγραφέων»⁷. Τοῦτο πάντως δὲν ἐμπόδισε τὸν Ἰουστίνο νὰ θεωρεῖ ὀρισμένους ἐκ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων χριστιανούς πρὸ Χριστοῦ, ὅπως ἄλλωστε και τοὺς προφήτες τῆς Π. Διαθήκης. Ὁ μαθητὴς του πάντως, ὁ συριακῆς καταγωγῆς Τατιανός, ἐξάντλησε τὴν πολεμικὴ του προβάλλοντας μονομερῶς τὶς ἀντιθέσεις Ἑλληνισμοῦ και Χριστιανισμοῦ, ὑπερτονίζοντας συκοφαντικὰ τὰ μελανὰ σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, ἴσως και ἐξαιτίας φυλετικῶν κινήτρων. Ἡ ἀπόλυτη αὐτὴ καταδίκη τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν βρῆκε ὡστόσο συνεχιστὲς στὴ χριστιανικὴ Ἀνατολή και τοῦτο ὄχι ἀπλῶς ἐπειδὴ ὁ Τατιανός ὑπῆρξε αἵρετικὸς γιὰ τὴν Ἐκκλησία.



Τὸ θέμα τῆς ἀντιπαράθεσης μεταξὺ Μωυσῆ και Ὀμήρου ἢ Μωυσῆ και Πλάτωνα, πάντοτε ὑπὲρ τοῦ Μωυσῆ, μεταφέρεται και στοὺς κύκλους τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων τοῦ τρίτου αἰῶνα. Κατὰ τὸν Κλήμεντα, καθὼς συχνὰ ἀναφέρει στοὺς *Στρωματεῖς*, οἱ Ἕλληνες παρέλαβαν τὴ φιλοσοφία ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους και εἰδικότερα ἀπὸ τὸ Μωυσῆ⁸.

Ὁ Κλήμης, μολονότι εἶναι και αὐτὸς βασικὸς θεωρητικὸς τῆς παγανιστικῆς λογοκλοπῆς, ἀναγνωρίζει, ὅπως και οἱ Ἀπολογητὲς τοῦ δευτέρου αἰῶνα, ὅτι οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι, ἔστω και ἂν προσέγγισαν τὶς ἀλήθειες μὲ τὶς φυσικὲς τοὺς ἰκανότητες, μίλησαν κατὰ θεία πρόνοια και δωρεά. Τονίζοντας τὴ θεία καταγωγή τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας διὰ τοῦ Μωυσῆ, ἀπαντᾷ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο στίς ἀντιλήψεις ὀρισμένων χριστιανῶν πὸν πρέσβευαν, ὅπως ὁ Τατιανός ἢ ὁ Τερτυλλιανός, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία «ἐκ τοῦ διαβόλου τὴν κίνησιν ἴσχει»⁹.

Τὸ γεγονός ὅτι πίσω ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸ αὐτὸ μεταξὺ Μωυσῆ και Ὀμήρου ἢ Πλάτωνα κρύβεται τελικὰ ἡ ἀμοιβαία προσέγγιση Ἑλληνισμοῦ και Χριστιανισμοῦ ἐκφράζεται και ἀπὸ τὴν πληροφορία τοῦ Κλήμεντος σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Μωυσῆς διδάχθηκε τὴν ἐγκύκλιο παι-

7. Ἰουστίνου, *Ἀπολογία Α'*, 44, 8-9.

8. *Στρωματεῖς Α'*, XXII, 23-35. Εὐσεβίου, *Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ* 13, 11-12. Βλ. ἐνδεικτικὰ, *Στρωματεῖς Ι*, 14· 1,15· 1,17· 1,21· 1,25· 2,1· 2,4· 5,1· 5,10· 5,14.

9. *Στρωματεῖς* 1,16.

δεία ἀπὸ Ἑλληνας ποὺ δίδασκαν στὴν Αἴγυπτο, κάτι ποὺ ἀναφέρει ἄλλωστε καὶ ὁ Φίλων¹⁰.

Μετὰ τὸν Κλήμεντα, ὁ Ὁριγένης μὲ τὴ σειρά του περνᾷ στὴν πολεμικὴ ἀπολογητικὴ, ἀναιρώντας συστηματικὰ τὶς αἰτιάσεις καὶ προκλήσεις τοῦ φιλοσόφου Κέλσου ἐναντίον τῶν χριστιανῶν. Γιὰ τὸν Κέλσο, ὁ Χριστιανισμὸς ἀλλοίωσε τὴν ἀρχαία διδασκαλία, εἴτε κατανοώντας τὴν λανθασμένα, εἴτε διαστρέφοντάς τὴν ἐνσυνείδητα. Ὁ εἰδωλολάτρης φιλόσοφος δὲν ἀμφιβάλλει καθόλου γιὰ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴ νοθογενὴ προέλευση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὶς θέσεις αὐτὲς προέβαλε στὸ ἔργο του *Λόγος ἀληθῆς*, προφανῶς ἐναντίον τῶν *Ἀπολογιῶν* τοῦ Ἰουστίνου. Κατὰ τρόπο τολμηρὸ καὶ θαρραλέο, ὁ Ἀλεξανδρινὸς θεολόγος προεκτείνει στὸ *Κατὰ Κέλσου* τὴ σύγκριση καὶ ἀντιπαραβολὴ Π. Διαθήκης καὶ ἐλληνικῆς παγανιστικῆς παραδόσεως, ἐπεκτείνοντας τὸν ἀνταγωνισμὸ πέρα καὶ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν Ὅμηρο. Στὸν Ὁριγένη ὑπάρχουν ἀρκετὲς μαρτυρίες γιὰ τὴ θεωρία τῆς «κλοπῆς τῶν Ἑλλήνων». Στὴν κατηγορία τοῦ Κέλσου ὅτι ἡ *Γένεση* μὲ τὴ διήγηση γιὰ τὸν πύργο τῆς Βαβέλ μετέφρασε σὲ σημιτικὲς παραστάσεις τὰ περὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἀλωέα τῆς Ὀδύσσειας ἢ τὸ μῦθο τοῦ Φαέθοντα μὲ τὰ συμβάντα στὰ Σόδομα καὶ Γόμορα κλπ., ὁ Ὁριγένης ἀντιτάσσει: «*Λεκτέον ὅτι τὰ μὲν περὶ τῶν Ἀλωέως υἱῶν οὐκ οἶμαι πρὸ Ὁμήρου τινὰ εἰρηκέναι, τὰ δὲ περὶ τοῦ πύργου, πολλῶ πρεσβύτερα Ὁμήρου ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων εὐρέσεως ὄντα*»¹¹.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα, ὁ Ὅμηρος ἀκολουθεῖ τὸ Μωυσῆ, ἐπιφέροντας τροποποιήσεις, γιὰ νὰ καλύψει τὸ δάνειό του. Πῶς γίνεται αὐτό; Τὴν ἐξήγηση θὰ δώσει τὸ ἀλεξανδρινῆς προέλευσης ἀνώνυμο ἔργο *Λόγος παραιναιτικός πρὸς Ἑλληνας*, ὅπου ὁ Ὅμηρος φέρεται ὅτι ἔζησε γιὰ κάποιο διάστημα στὴν Αἴγυπτο γνωρίζοντας ἐκεῖ τὸ ἔργο τοῦ Μωυσῆ¹². Στὴν ἴδια προοπτικὴ, ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία, κατὰ τὸν Ὁριγένη, ὑπεξάιρεσε ἀπὸ τὶς Γραφές ὅ,τι ἀξιόλογο ἔχει νὰ ἐπιδείξει. Ἡ περὶ ὁμοιώσεως πρὸς τὸ Θεὸ ἀντίληψη προέρχεται ἀπὸ τὴ Βίβλο· ἡ τριπλὴ διαίρεση τῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ σωκρατικὸ *γνώθι σεαυτὸν* ἐνδεχομένως ἀπὸ τὸν Σολομώντα (sic)· ὁ Πυθαγόρας δανείσθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους τὴ φιλοσοφία του καθὼς μαρτυροῦν ὁ Νουμήνιος καὶ ὁ Ἑρμιππος· ὁ ὑπερουράνιος τόπος τοῦ *Φαίδρου* καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι τοῦ *Φαίδωνα* εἶναι δάνεια ἀπὸ τὶς Γραφές. Ὁ γήινος παράδεισος τῆς *Γενέσεως* ὁμοιάζει μὲ τὸν κῆπο τοῦ Δία, γιὰ τὸν ὁποῖο κάνει λόγο ὁ μῦθος τοῦ Ἐρωτα στὸ *Συμπόσιον*¹³. Ὁ κατάλογος τῶν «ἀναιρέσεων Κέλ-

10. Βλ. *Στρωματεῖς* Α' XXIII, 30. Φίλωνος, *Βίος Μωυσέως*.

11. *Κατὰ Κέλσου* Δ', 21.

12. Βλ. *Λόγος Παραιναιτικός* 14, 15.

13. Βλ. *Περὶ ἀρχῶν* III, 6,1. Εἰς τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, πρόλογος· II. *Κατὰ Κέλσου*, Α', 15· ΣΤ', 19· Ζ', 30.

σου κατὰ χριστιανῶν» εἶναι μακρὺς, τὸ συμπέρασμα ὅμως ἴδιο: «οὐ δύνανται οἱ παρ' ἡμῖν Ἰουδαίων προφηταὶ ἀπὸ Πλάτωνός τι εἰληφέναι· πρεσβύτεροι γὰρ ἦσαν αὐτοῦ»¹⁴. Ὅπως ὁ Ὅμηρος ἔτσι καὶ ὁ Πλάτων, εἴτε παράκουσαν εἴτε παραποίησαν τὸν Μωυσῆ καὶ τοὺς προφήτες. Ἀλλὰ πῶς ὁ Πλάτων μπόρεσε νὰ ἔλθει σὲ ἐπαφή μὲ τις ἐδραϊκὲς ἀντιλήψεις ἢ καὶ ἀπευθείας μὲ τις Γραφές τους;

Ἀπαντώντας στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὁ Ὁριγένης, προφανῶς, ἀναφέρεται σὲ μιὰν ὑπόθεση τοῦ Ἑρμοδώρου τοῦ Συρακουσίου, ποὺ ὑπῆρξε ἄμεσος μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα, γνωστὴ ἄλλωστε ἀπὸ τοὺς Διογένη Λαέρτιο, Στράβωνα, Διόδωρο καὶ Πλούταρχο¹⁵. Σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ὁ Πλάτων ταξίδεψε στὴν Αἴγυπτο, στοὺς προφήτες. Οἱ προφῆτες αὐτοὶ εἶναι οἱ Αἰγύπτιοι σοφοί. Τὴ μαρτυρία αὐτὴ ἴσως νὰ τὴν κατενόησαν διαφορετικὰ Ἰουδαῖοι καὶ χριστιανοί¹⁶.

Τόσο ὁ Κλήμης ὅσο καὶ ὁ Ὁριγένης ὑπεραμύνονται καὶ ἐπιχειρηματολογοῦν γιὰ τὴν ἀρχαιότητα τῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων ἐναντι τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, δίχως τοῦτο νὰ τοὺς ἐμποδίσει νὰ ἀντλοῦν πάμπολλα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ Μέσο Πλατωνισμὸ καὶ διὰ τῆς ἀλληγορίας νὰ τὰ θεμελιώνουν στὴν ἰουδαιοχριστιανικὴ παράδοση. Ἡ χρονολογικὴ πολεμικὴ καθὼς καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦ Μωυσῆ μὲ τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Πλάτωνα ἐξυψηρετοῦσαν τὶς ἀπολογητικὲς ἀνάγκες χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν. Ὁ χριστιανὸς τοῦ τρίτου αἰῶνα προσπαθοῦσε νὰ ἐδραιώσῃ τὴ θρησκευτικὴ του πίστη συνδέοντάς τὴν μὲ τὸ Μωυσῆ, ποὺ ἔζησε πρὶν τὸν Τρωικὸ πόλεμο. Ὁ σύγχρονός του Ἕλληνας εἰδωλολάτρης ἀναζωπύρωνε τὸν ἐνθουσιασμὸ του, ὅταν ἐξαρτοῦσε τὴν ὅποια πίστη του μὲ τὸν Ὅμηρο, ἢ ἐποχὴ τοῦ ὁποίου ἦταν σχεδὸν ταυτόσημη μὲ τὶς πρωταρχεὶς τοῦ χρόνου.

Παράλληλα, οἱ Ἕλληνες τῆς ὀψιμῆς ἀρχαιότητος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναγωγὴν τους στὸν Ὅμηρο ὡς ἐπίκληση παλαιότητος καὶ αὐθεντίας, στρέφονταν ὄλο καὶ περισσότερο πρὸς τὴν Ἀνατολή. Πίστευαν ὅτι θὰ ἔκαναν ἀκόμη πιὸ ἀξιόσεβαστη τὴ φιλοσοφία ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρο τὸν πολιτισμὸν τους, ἂν κάθε τι πολῦτιμο καὶ ἱερὸ ποὺ ὑπῆρχε σ' αὐτὸν τὸ ἀντλοῦσαν ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς δοξασίαις. Ἡ στάση τοῦ μεσοπλατωνικοῦ καὶ πυθαγόρειου Νουμηνίου κατὰ τὸν δεύτερο αἰῶνα ἢ τῶν ὕστερων νεοπλατωνικῶν ὅπως ὁ Ἰάμβλιχος καὶ ὁ Πρόκλος, εἶναι κατὰ πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Κέλσου ἢ τοῦ Πορφυρίου. Ὁ Νουμῆνιος δὲ διστάζει νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Πλάτων εἶχαν ἀπλῶς παρουσιάσει τὴν ἀρχαία σοφία τῶν Βραχμάνων, τῶν Περσῶν, τῶν Χαλδαίων, τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἰουδαίων. Ὁ ἴδιος γνωρίζει πολὺ καλὰ τὸν Ἰουδαϊσμὸ καὶ παραπέμπει συχνὰ στὸ Μωυσῆ καὶ τοὺς προφῆτες. Σ'

14. Κατὰ Κέλσου, ΣΤ', 19.

15. Βλ. F. Daumas, *Bulletin de l'Association G. Budé*, mars 1956.

16. Κατὰ Κέλσου Δ', 39.

αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ παροιμιώδης φράση «τί ἐστὶ Πλάτων ἢ Μωυσῆς ἀττικίζων». Δίχως νὰ ἐνδιαφέρεται νὰ καθορίσει τὴ σχέση μεταξύ ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἑβραϊκῆς παραδόσεως, ἐκφράζει μίαν ἀρκετὰ διαδεδομένη καὶ κοινὴ γνώμη τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἑλληνιστὲς Ἰουδαῖοι καὶ κατόπιν οἱ χριστιανοί, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή θεωροῦν φορεῖς τῆς ἀληθείας καὶ τὶς μεγάλες μορφές τῆς ἑλληνιστικῆς φιλοσοφίας.

Ἐκ τῆς συνάντησης αὐτῆς τῶν παραπάνω ρευμάτων στὰ πλαίσια τοῦ Μέσου Πλατωνισμοῦ ἀνοιξε ὁ δρόμος ἀφενὸς γιὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ ὡς τὸ κύκνειο ἄσμα τοῦ εἰδωλολατρικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἀφετέρου γιὰ τὴ δημιουργικὴ προσέγγιση καὶ σταδιακὴ ἀφομοίωση Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, πὺ ἐμελλε νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ ὡς Ὁρθοδοξία στοὺς κατοπινούς αἰῶνες τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Γιὰ ἓναν Ἕλληνα ὁ θάνατος ἦταν ἀπολύτρωση..., «ἐπιστροφή» στὴ γενέθλια σφαῖρα τῶν πνευμάτων. Γιὰ ἓνα Χριστιανὸ ἦταν ἡ καταστροφή, μιὰ ἀποτυχία τῆς ἀνθρώπινης υπάρξεως. Ἡ Ἑλληνικὴ περὶ ἀθανασίας διδασκαλία δὲν μποροῦσε νὰ λύσει ποτὲ τὸ Χριστιανικὸ πρόβλημα. Ἡ μόνη ἐπαρκὴς λύση δόθηκε ἀπὸ τὸ μήνυμα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ὑπόσχεση τῆς Γενικῆς Ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν... Ἡ Χριστιανικὴ «ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας» στηρίζεται καὶ ἐξασφαλίζεται ἀπὸ τὴ νίκη τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὄχι ἀπὸ καμιά «φυσικὴ» ικανότητα.

π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ

Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωση

(μτφρ. Π.Κ. Πάλλη), ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 252, 262.